

Grejen med
Militarisering

INNEHÅLL

Kärnvapen, militärklubbar och klimathot – en introduktion	1
Vad är militarisering?	2
När det offentliga utrymmet, familjer och institutioner militariserar	5
Europeiska Unionen – från fred till fort	8
Den svenska dubbelmoralen – vapenexport	10
Svenskt försvar under förändring	13
Krigsövningar i Sverige	15
Göteborgs Skärgård	16
Norrbotten	18
Vättern	19
Fotnoter	21

EN STUDIE OM MILITARISERINGEN AV SVERIGE OCH SVENSK POLITIK

Andra upplagan av ”Grejen med militarisering” från 2013

Publicerad av Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet

Rapporten har beviljats medel från FBA:s stöd till civilsamhället för fred och säkerhet. Folke Bernadotteakademien är myndigheten för fred, säkerhet och utveckling och ger bidrag för att öka kunskap, engagemang samt främja dialog och debatt om fredsfrämjande verksamhet, kvinnor, fred och säkerhet, nedrustning och ickespridning samt unga, fred och säkerhet.

Stockholm 2019

Författare: Johanna Tengblad (första upplagan), omarbetad av Victoria Frisk Garcia

Redaktör: Victoria Frisk Garcia

Ansvarig utgivare: Elin Liss

Layout: Pernilla Lundmark

INTERNATIONELLA KVINNOFÖRBUNDET FÖR FRED OCH FRIHET (IKFF) är

en feministisk fredsorganisation och den svenska sektionen av den globala freds rörelsen Women's International League for Peace and Freedom.

www.ikff.se

Kärnvapen, militärklubbar och klimathot – en inledning

Sverige har en lång tradition av att vara en aktör för fred, och en humanitär stormakt som förespråkade nedrustning, och som har haft privilegiet att ha fred på sitt territorium i över 200 år. Den svenska freds rörelsen har länge pekat på hur Sverige gång på gång avviker från denna tradition och hur militariseringen ökar i vårt samhälle.

I augusti 2019 kom Socialdemokraterna, Miljöpartiet, Centerpartiet och Liberalerna överens om att öka försvarsanslaget med ytterligare fem miljarder år 2022, och sedan fem miljarder årligen fram till 2025. Det råder konsensus och ytterst få kritiska frågor ställs om dessa miljardsatsningar i riksdagen och i den offentliga debatten.

Vi ser att nya militära samarbeten knyts, den senaste i raden är European Intervention Initiative som försvarsminister Peter Hultqvist har ansökt för Sverige om att gå med i. Det är en militärklubb som den franska presidenten Emmanuel Macron har initierat¹.

Faktiska hot om att använda kärnvapen uttalas och vi ser hur världens kärnvapenstater upprustar sina arsenaler. FN:s konvention om förbud mot kärnvapen har antagits

men i juli 2019 meddelade regeringen att Sverige i dagsläget inte skriver under avtalet.

Sverige exporterar vapen till de krigförande parterna i Jemen och även till Turkiet som i oktober 2019 gick till militär attack mot kurdiska styrkor i Syrien. På grund av högt politiskt tryck stoppade dock Sverige vapenexporten till Turkiet under hösten 2019. Det går, om det finns en politisk vilja.

I denna skrift finns en rad konkreta och dagsaktuella exempel på militariseringen av Sverige och svensk politik. Klimatförändringarna är ett av de största säkerhetspolitiska hoten mot mänsklighetens överlevnad, men de enorma resurserna läggs inte där. Tvärtom får militären göra undantag från klimatavtal och miljömål.

IKFF är mycket kritiska till denna utveckling och menar att Sveriges politik för fred och säkerhet måste avmilitariseras. Ett första steg är att bryta den tystnad och konsensus som råder. ✦

Vad är militarisering?

Som barn har du kanske fått lära dig att våld- och krigslekar är självklara och roliga, att den starkaste killen i klassen är den med högst status, eller att militärmönster är ett snyggt mode. Om du ser dig runt i en stad ser du troligtvis upphöjda statyer på män som varit ute i krig.

Militarisering kan tyckas vara ett svårt och krångligt ord. Men militarisering handlar i grunden om en långsam och successiv process där individer, institutioner och organisationer blir militariserade, vilket innebär att gradvis uppfatta en uppsättning idéer som naturliga. Förvånande nog sker militariseringsprocesser i fredstid.

När ett samhälle militariserar skapas idén om att militärt våld är en legitim och bra metod för att lösa konflikter, bygga säkerhet och skydda eller gynna nationella intressen. Om vi ser det som naturligt för mänskligheten att ha fiender leder det till att det ses som självklart att vi måste skydda oss från dessa, vilket gör det helt självklart att ha

en militär och att det ska avsättas resurser till det.

FEMINISTISKT PERSPEKTIV PÅ MILITARISERING

Om det är naturligt att ha en fiende innebär det även att vissa människor ska beskyddas och andra ska beskyddas. Beskyddaren tillskrivs ofta maskulina egenskaper och den som ska beskyddas tilldelas feminina. Kort sagt, män förväntas försvara nationens gränser samt kvinnor och barn inom dessa. Detta upprätthåller traditionella könsnormer och skapar även starka normer för vad som uppfattas som aktivt, starkt och säkert respektive passivt, svagt och osäkert.

Vi ser även hur språket inom försvarspolitiska sammanhang talas utifrån könade egenskaper². Det talas om att penetrera länder, att undvika att våldtas av en främmande makt. När Barack Obama talade om att avveckla kärnvapen fick han höra att han kastrerade nationen.

Donald Trump skrev i en tweet till Kim Jong-Un: "I too have a Nuclear Button, but it is a much bigger & more powerful one than his, and my Button works!". Denna militariserade maskulinitet står ivägen för fred, säkerhet och nedrustning.

Militarismen vilar på en patriarkal grund, det handlar om utöva makt och dominans och kontroll över andra. Genom den upprätthålls en patriarkal och kolonial världsordning.

Kvinnors deltagande begränsas genom att försvars- och säkerhetspolitiken fortsätter vara ett manligt kodat och mansdominerat politikområde. Det går att se försök att integrera kvinnor i den rådande strukturen genom att exempelvis rekrytera fler kvinnor till Försvarsmakten istället för att grundligt förbygga grundorsakerna till konflikt och krig.

MILITARISERINGENS PROBLEM

Det stora problemet med militarisering är att det baseras på våld, vilket aldrig leder till hållbar fred. Militarisering och upprustning leder i slutändan till väpnade konflikter och krig. Eftersom att militarisering sker i fredstid, är den också fränkopplad från konsekvenserna som våld, vapen, krig och människors lidande

"Det stora problemet är att militarisering baseras på våld, vilket aldrig leder till hållbar fred."

och död.

Militariseringen skapar en mycket snäv bild av säkerhet, där stater står i fokus. Mänsklig säkerhet och en mer komplex bild rymms inte inom militarismens snäva ramar. Världen står inför många säkerhetspolitiska hot, där klimatförändringarna och kärnvapen utgör hot mot mänsklighetens överlevnad, och andra enorma hot som mäns våld mot kvinnor inte prioriteras. Hur står Försvarsmakten rustade inför att hantera dessa?

Utrymmet för kritik minskar i takt med att militariseringen ökar, likaså det demokratiska utrymmet. När fredsrörelsen i Sverige lyfter kritik mot militarisering, pratar om vapenhandeln eller förespråkar diplomati och nedrustning, möts den av stort motstånd. Ofta blir fredsrörelsen förminskad, förlöjligad och hävdas gå en främmande makts ärenden. Detta är en av de vanligaste metoderna för att underminera civilsamhället och ta ifrån dem sitt

aktörskap och relevans, till och med att utmåla dem som ett hot.

FREDSARBETE SOM LÖSNING

Att se bortom militära lösningar kan vara svårt eftersom att de har en så central och institutionaliserad del i vårt samhälle. Tystnad om fredliga strategier uppstår när militär verksamhet prioriteras istället för civilt fredsarbete, trots att fredliga medel visat sig mer effektiva för att förebygga och lösa konflikter.

Det handlar om att bredda synen på säkerhet från staters till mänsklig säkerhet. Vad en människa behöver för att kunna leva i fred och frihet är sällan vapen, utan möjligheten att kunna försörja sig, ha tak över huvudet och att kunna äta och leva ett gott liv. Att verka för en omfördelning av resurser, verka för nedrustning, adressera grundorsakerna till konflikter och krig, att främja mänskliga rättigheter, samarbete och förhandling skapar en hållbar fred.

Ensidigt fokus på militariserad säkerhet kan inte heller hantera (och erkänner inte) det faktum att olika människor kan vara olika säkra inom nationen. Som analysmodell och verktyg har den stora begränsningar. Det blir tydligt när man ser till att majoriteten av dagens konflikter är inomstatliga, och ofta beror på omständigheter som ett nationellt försvar har väldigt små möjligheter att hantera. Genom ett feministiskt synsätt går det att hitta andra lösningar än vad militarismen erbjuder. Där kan man bättre förstå de sociala, ekonomiska, kulturella och politiska realiteterna och på så sätt hitta konfliktförebyggande metoder för att bemöta en komplex världsbild. ✦

VAD KAN DU GÖRA?

Organisera dig! Det är inte förrän människor organiserar sig som förändring kan uppnås. Gå med i IKFF eller en annan fredsorganisation och engagera dig.

Lär dig mer! Allt börjar med kunskap. På IKFF.se hittar du massor av material, rörligt och skriftligt om militariseringen utifrån ett feministiskt perspektiv.

Dela din kunskap! Militarismens bästa vän är tystnaden. Börja prata om det!

När det offentliga utrymmet, familjer och institutioner militariseras

KAN MAN HA MENS I FÄLT?

Militariseringen av Sverige märks på ett socialt plan. I offentliga rum, där många människor rör sig, syns och hörs Försvarsmakten allt mer. Den allmänna värnplikten återinfördes 2017 och antalet värnpliktiga ungdomar förväntas öka från 4000 stycken till 5000 stycken 2020, för att på sikt öka till 8000 stycken årligen.

På affischer, i reklamfilmer och genom att informera i skolan och på olika ungdomsevenemang sprider Försvarsmakten budskapet om att den som vill göra meningsfull skillnad i världen ska söka sig till militären. Kampanjerna fränkopplar vad det faktiskt handlar om, att med våld uppnå ett mål, genom att klä det i andra fredsfrämjande budskap. Ibland rakt ut, som i Försvarsmaktens kampanj från 2019 som heter ”Vi låter Sverige vara i fred”. I

kampanjerna har det även funnits ett tydligt tilltal till unga tjejer med frågor som ”kan man ha mens i fält?” eller ”vad händer om jag blir gravid?”. Fokus på kvinnokroppar, med frågor om menstruation och graviditet förminskar kvinnor till deras biologi, och deras reproduktiva system antas vara ett problem eller ett hinder för deras fulla deltagande. Att göra soldatkåren mer jämställd kan vara ett mål i sig, men det är inte rätt väg för att uppnå hållbar fred. Jämställda krig kan aldrig vara målet.

Försvarsmakten har även familjedagar där de bjuder in allmänheten till flyguppvisningar, tävlingar i militära sporter och där krigsmateriel som militära fordon visas upp. Att skapa en lekfull relation och distansera militären från sitt egentliga syfte är ett tydligt tecken på militarisering.

NÄR UTRIKESPOLITIKEN BLIR FÖRSVARSPOLITIKEN STÖTTEPELARE

Inom internationella relationer pratar man om ”hård” vs ”mjuk” politik. Mjuka frågor innebär oftast mänskliga rättigheter, jämställdhet men även diplomati och dialog. Hårda frågor är kopplat till vapen och militära aktiviteter, våld och hot om våld.

Utrikespolitiken handlar om Sveriges relationer med andra länder, både bilateralt men även i internationella forum som EU och FN. Samarbetet bygger på folkrätten, som består av internationella avtal om hur stater ska agera. En viktig del i utrikespolitiken är att förebygga konflikter, risker och hot genom diplomati och dialog. Utrikespolitiken ses ofta som ”mjuk” politik. Motsatsen blir då den ”hårda” försvarspolitik.

Förutom att dessa kategorier är maskulint och feminint kodade, skapas även en hierarki av prioriteringsområden vilket vidmakthåller en kónsmaktsordning inom politiken³.

Konkret kan vi se det i svensk vapenexport där försvarspolitiska argument länge har fått väga tyngre än mänskliga rättigheter, inte minst kvinnors, samt konfliktförebyggande insatser. Vi ser det också i den svenska debatten om FN:s kärnvapenkonvention, att påtryckningar från

kärnvapenstaterna fick gå före den svenska utrikespolitiken som länge vilat på starka och tydliga principer om nedrustning som säkerhetskapande. Nedrustningspolitiken behandlas inte längre som ett eget stående politikområde och intresse, utan underordnas Sveriges försvars- och säkerhetspolitiska samarbeten.

"Utrikespolitiken ses ofta som 'mjuk' politik. Motsatsen blir då att den 'hårda' försvarspolitik."

NÄR AKADEMIN BLEV FÖRSVARSHÖGSKOLANS BÄSTA VÄN

Försvarshögskolan offentliggjorde under våren 2019 att de tagit fram en ny masterutbildning ”Utveckling av system för försvar och säkerhet”⁴. Utbildningen togs fram i nära samarbete med företag inom försvars- och säkerhetssektorn. I projektgruppen, som bestod av tre personer, var en från Saab. Vapenföretaget påverkar innehållet i utbildningen och finansierar även en del av den. Detta ligger självklart i deras ekonomiska intesse då de vill kunna rekrytera personal som har

den kompetens de behöver.

Detta fenomen är inte begränsat till Sverige. I USA har högskolor och universitet länge varit en del av det militärindustriella komplexet, som syftar till de gemensamma intressena mellan försvarsindustri, militär och politik. En rapport från ICAN, november 2019, visar att 50 amerikanska högskolor och universitet får finansiering, tillgång till forskningsanläggningar och karriärmöjligheter i gengäld för att bistå med vetenskapliga, tekniska och mänskliga resurser för USA:s kärnvapenindustri.⁵

MILITÄRENS FRIKORT MED KLIMATFÖRÄNDRINGARNA

Den amerikanska militären är idag den institution som förbrukar mest fossila bränslen i världen, visar ny forskning från Durham och Lincasters universitet (2019). Utsläppen motsvarar vad 140 länder förbrukar tillsammans.

Även den svenska militären har stora utsläpp som kan granskas mer kritiskt. Det svenska försvaret förbrukar idag lika mycket fossila bränslen som en medelstor svensk stad⁶. Redovisningskraven för drivmedel har dock sänkts sedan år 2015 så det finns inte kunskap om vad de egentliga utsläppen är. Det

"Den amerikanska militären är idag den institution som förbrukar mest fossila bränslen i världen."

finns inte heller tillgänglig data över hur stora utsläpp som orsakas av internationella övningar och vapentester i Sverige⁷.

I en granskning som Sveriges Radios program Kaliber gjorde 2019 kände Försvarsmakten till att det brandsläckningsskum som de använde kunde förorena grundvattnet i Kallinge i Blekinge. Trots denna risk fortsattes det att användas i flera decennier utan att några prover genomfördes. 2013 tog Länsstyrelsen prover som visade att ett förbjudet ämne fanns i grundvattnet⁸. ←

Europeiska Unionen

– från fred till fort

EU:s övergripande mål är att främja freden och unionens värden som frihet, demokrati och jämlikhet samt folkens välfärd. En omfattande militarisering av EU skett. Under 2017 fattade EU flera beslut som tydligt visar på ett ökat militärt fokus. Två exempel på detta är det Permanenta strukturerade försvarssamarbetet (PESCO) och den Europeiska försvarsfonden (European Defence Fund, EDF). Syftet med båda är att stärka EU:s gemensamma försvarssamarbete.

ÖKADE EKONOMISKA ANSLAG

Genom PESCO ska medlemsstaterna utveckla sina försvarsbudgetar, nå överenskomna mål för nivå på investering i försvarsmateriel samt öka samverkan för gemensamma krishanteringsinsatser. Genom PESCO förbinder sig även medlemsstaterna att öka investerin-

garna i sina nationella försvar. Den nya europeiska försvarsfonden (EDF) är en fond där företag kommer att kunna söka pengar för forskning och utveckling av nya vapensystem. Syftet med EDF är att militär forskning och utveckling ska samordnas, för att göra besparingar och minska dubbelarbete inom unionen. Men som Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen rapporterade den 15 november 2018, så uppmanas inte medlemsstater att minska sina nationella satsningar på militär forskning, snarare tvärtom.

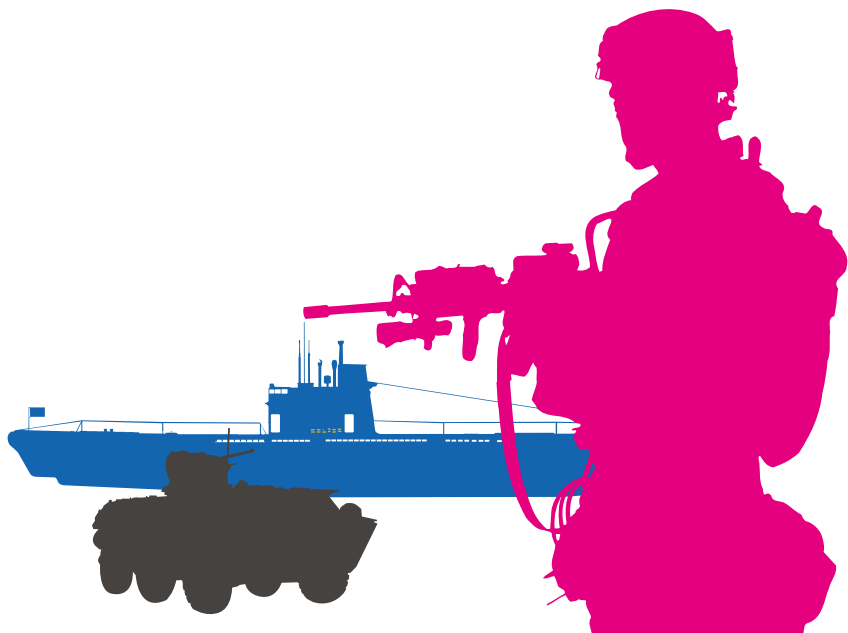
INGEN DEBATT I SVERIGE

Den svenska regeringen har deltagit i och välkomnat denna utveckling. Beslutet om Sverige skulle gå med i PESCO eller inte röstades snabbt igenom i riskdagen, med endast 24 timmars motionstid och utan offentlig debatt.

VAPENLOBBYN FÅR STÖRRE INFLYTANDE

Utvecklingen inom EU speglar den generella militarisering som pågår i Europa och världen. Flera Brysselbaserade organisationer, så som Corporate Europe Observatory och ENAAT (European Network Against Arms Trade), rapporterar om hur vapenlobbyn får större makt och hur denna utveckling format EU:s nuvarande förhållningsätt till säkerhets- och försvarsarbetet. ←

"2017 fattade EU beslut som tydligt visar på ett ökat militärt fokus."

Den svenska dubbelmoralen – vapenexport

ATT BRYTA MOT LAGEN

Den svenska vapenexporten är ett tydligt exempel på militarisering. Sverige satsar på att sälja och köpa vapen, istället för att ifrågasätta och motarbeta den globala upprustningen.

Sedan april 2018 finns ett demokratikriterium för svensk vapenexport vilket betyder att landets demokratiska status kan utgöra ett hinder för vapenexport. Dock vägs graden av demokrati mot andra intressen, exempelvis försvarspolitiska, där det senare ofta väger tyngst. Samtidigt gör bristen på transparens det svårt att granska besluten och vilka avvägningar som gjorts.

I regeringsoverenskommelsen från januari 2019 säger punkt 70 att det inte ska vara tillåtet att exportera vapen till ickedemokratiska krigande parter i Jemenkriget. Trots detta fortsätter den svenska vapenexporten till dessa länder. Svenska vapen har även hittats i Jemen⁹.

Samtidigt har Sverige tagit en aktiv roll i att medla i konflikten. Att hjälpa med en hand och stälpa med den andra har varit den svenska modellen i decennier.

Det är även väldigt vanligt att representanter från vapenindustrin får följa med i regeringsdelegationer till länder runt om i världen som ett sätt att knyta band till andra stater.

VEM TJÄNAR PÅ KRIG?

Att bygga in försvarsindustrin i det ekonomiska systemet gör att det blir mycket svårare att kritisera och därtill förändra. Ett exempel är att när spänningarna i världen ökade till följd av bl.a. Nordkorea och kriget i Syrien ökade Saabs aktie i värde¹⁰.

Generellt består vapenindustrin i världen av privata företag och de flesta av dem producerar även andra varor och är öppna för offentliga investeringar, där finansinstitut från hela världen investerar hundratals miljarder. Även detta är en del av

miliarismen, där företag gör sin civila produktion beroende av vapenindustrin. Ofta menar positivt inställda att vapenindustrin är viktig för att kunna utveckla teknologi som även används ”civilt”. Att enorma resurser satsas på militär forskning, pengar som enbart skulle kunna satsas på civil forskning med samma resultat, är inte en del av debatten.

För att ytterligare motivera vapenexporten används ofta en ekonomisk motivering som antalet arbetstillfällen som industrin skapar. En konfliktyta skapas därmed mellan arbetstagare inom industrin och dess kritiker istället för mellan kapitalägarnas intressen och vad deras vapen orsakar i form av lidande, skador och död. Myten om att arbetstillfällen skapas är vanligt förekommande. Studier har dock visat att vapenindustrin skapar färre jobb per dollar än civil industri. Största delen av de pengar som investeras i vapenindustrin och militär forskning kommer genom statliga subventioner¹¹. Vad skulle hända om staten investerade samma summor i att ställa om till ett fossilfritt och hållbart samhälle?

STATISTIK

Världens militära utgifter 2018 uppskattades till 1,800 miljarder US dollar enligt SIPRI. Detta utgör 2,1% av den globala BNP:n.

Under 2018 sålde Sverige krigsmateriel för 11,4 miljarder kronor, vilket har tredubblats sedan början av 2000-talet. Bland de fem största mottagarna finns Brasilien, Indien, Pakistan och Ungern¹³.

Att stoppa allt könsbaserat våld kostar som 17 stridsflygplan¹⁴.

Kostnaden för ett enda Jas Gripen-plan motsvarar 35 714 säkra förlossningar¹⁵.

EXEMPEL: BRASILIEN

Under hösten 2019 levererades det första exemplaret av Jas-planet Gripen E till Brasilien. I Utrikesdepartementets egna rapporter står det att landet har stora utmaningar vad gäller ökat våld mot och marginalisering av kvinnor och HBTQ-personer, det ineffektiva rättssystemet, omfattande polisvåld samt människohandel och sexuell exploatering och övergrepp mot barn.

I en DN-artikel från 10 september 2019 nämner Försvarsminister Peter Hultqvist inte ett ord om Brasiliens brister vad gäller mänskliga rättigheter och landets allt mer auktoritära utveckling, utan menar att affären är ett erkännande av svensk teknologi. Vidare lyfter Hultqvist Brasilien som en strategisk partner. Mot bakgrund av UD:s egna rapporter framstår detta som en självmotsägelse.

EXEMPEL: COLOMBIA

Fredsavtalet mellan Farc-guerillan och den colombianska regeringen undertecknades i slutet av 2016. I mars 2017 undertecknade Sverige och Colombia ett militärt samförståndsavtal¹². En glädjande nyhet för svensk vapenindustri, då det ökar möjligheterna för vapenexport till landet. Sverige var mycket engagerad i fredsprocessen, och istället för att fortsätta vara en stark aktör för att implementera avtalet och främja freden, banar Sverige väg för att kunna sälja krigsmateriel till en stat som är precis i början av en fredsprocess, och där vi sett en oroande utveckling, inte minst vad gäller hot, våld och mord på aktivister.

Svenskt försvar under förändring

”DEN SVENSKA NEUTRALITETEN”

Idén om att Sverige är ett neutralt land som står upp för nedrustning lever vidare i den svenska självbilden medan verkligheten ser annorlunda ut. Redan under andra världskriget blev det tydligt att Sverige, genom att till exempel sälja järnmalm till Tysklands krigsindustri, inte var neutralt.

Formellt sätt gäller fortfarande principen om att Sverige är alliansfritt, men i praktiken har Sverige nära militära samarbeten med EU, Nato och enskilda länder.

INVASION TILL INSATS TILL INVASION

2000 gick Sverige från ett invasionsförsvar till ett insatsförsvar, där Sverige skulle delta i insatser i andra länder. Afghanistan är ett exempel där svenska soldater deltagit i militära strider. Ett av insatsens huvudargument har varit att bidra

till fred och kvinnors säkerhet, men studier visar att säkerhetssituationen för kvinnor i Afghanistan idag är om möjligt ännu sämre än tidigare¹⁶.

Sedan Ryssland olagliga annektering av Krim har försvarspolitiken återgått till ett invasionsförsvar där fokus ligger på att försvara Sveriges gränser och territorium. Regeringen har ökat försvarsanslagen med enorma summor trots att ett angrepp mot Sverige bedöms vara osannolikt¹⁷.

Inriktningen mot invasionsförsvar innebär också att Försvarsmakten vill öva oftare och över större landområden i Sverige, både på egen hand och tillsammans med andra länders militärstyrkor. När militära metoder på detta sätt prioriteras alltmer kan vi tala om en militarisering, inte bara av svensk freds-, säkerhets- och utrikespolitik, utan även av svenska naturområden.

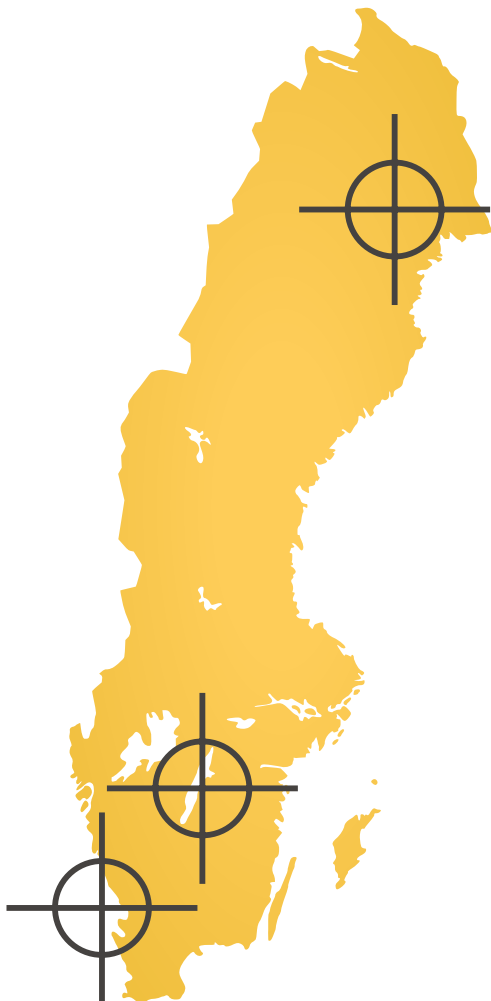
"Regeringen har ökat försvarsanslagen med enorma summor trots att ett angrepp mot Sverige bedöms vara osannolikt."

TOTALFÖRSVAR

Sedan försvarsbeslutet 2015 har regeringen satsat på ett så kallat totalförsvar. Det betyder att samhället måste förberedas med både civilt och militärt försvar¹⁸.

Målet med den nya inriktningen sägs vara att uppnå ett mer användbart, tillgängligt och flexibelt försvar, som ska kunna sättas in snabbt där det behövs. Försvaret ska stå i ständig beredskap för att försvara Sverige mot plötsliga yttre hot, men det ska också kunna sättas in i internationella konflikter.

Det finns ett stort behov av ett utökat civilt försvar för att möta andra säkerhetspolitiska hot, som klimatförändringarna som tydligast tagit sig uttryck i Sverige genom de bränder som drabbat stora områden under de senaste somrarna. ←

Krigsövningar i Sverige

2004 presenterade regeringen utredningen ”snö, mörker och kyla”, vars namn syftar på de svenska väderförhållanden. Utredningen konstaterade att utländska militärövningar på svensk mark kan bli en god affärsidé för Sverige. Därefter har svenska övningsområden börjat hyras ut för internationella vapentester och krigsövningar.

2016 trädde värdlandsavtalet med Nato i kraft¹⁹. Avtalet gör det enkelt att ge och ta emot stöd från Nato och för att Sverige ska kunna vara värd och delta i militära övningar, som Trident Juncture och Aurora²⁰. I maj och juni 2020 planeras en ny krigsövning, Aurora 2020, som kommer att äga rum i hela Sverige.

Flera stora internationella övningar har hållits i exempelvis Norrbotten. Övningarna får tydliga konsekvenser för djur, människor och miljö i de aktuella områdena genom ljudstörningar och föroreningar. Forskningen är bristfällig om hur människor, djur och natur påverkas av Försvarens ökade utsläpp ur ett långsiktigt perspektiv. Denna konsekvens av militariseringen är

kanske den minst uppmärksammade.

Utbyggnad av vindkraft hindras också av Försvarens och flera vindkraftsföretag har kritiserat att försvarets vindkraftsrestriktioner nu gäller för en allt större del av landytan. Flygvapnet har dessutom angivit att man vill ha vindkraftsfria zoner på 16% av landytan. Områden som berörs är Malung, Hagfors, östra Norrbotten och delar av Småland och Blekinge. Man har också bestämt vindkraftsfria zoner inom en 40 km radie runt militära flygplatser^{21,22}.

Ett annat problem är att den demokratiska förankringen har varit bristfällig, inte minst på lokal nivå, när beslut fattats om Försvarens utökade övningsverksamhet. ◀

Göteborgs Skärgård

Sedan 1940-talet har Göteborgs södra skärgård varit fält för skjutövningar. Sommaren 2008 ansökte Försvarsmakten om tillstånd att utöka sin militära övningsverksamhet i området, och 2010 beviljade miljöprövningsdelegationen vid Länsstyrelsen ansökan.

Tillståndet innebär att Försvarsmakten får genomföra nationella och internationella militära övningar 115 av årets 365 dagar, istället för omkring 20 dagar som de hade tillstånd för dessförinnan. Mängden skott som får användas har ökat från 100 000 till 1,3 miljoner per år.

Inom tillståndets ramar erbjuds även aktörer som Nato och andra utländska krigsmakter möjlighet att testa sin krigsverksamhet i skärgården. Skärgården görs på så sätt tillgänglig för stora och internationella övningar. Övningarna får stora konsekvenser för skärgårdslivet. Ökad trafik av övande flygplan, helikoptrar och fartyg bidrar till ökade föroreni-

ngar och stora bullerstörningar för skärgårdsbor och turister. Genom de utvidgade skjutövningarna har flera ton giftiga metaller, som bly och koppar släppts ut över den känsliga havsmiljön varje år. Enligt Länsstyrelsens miljökonsekvensbeskrivning skulle det leda till det största blyutsläppet i Västsverige på totalt 2 ton bly²³. Vid höga halter kan bly vara dödligt för både människor och djur.²⁴ I närheten finns fågelskyddsområden, naturreservat och ett Natura 2000-område, områden som ska skyddas enligt EU. Utöver miljöförstöringen, har även stora delar av skärgården klassificerats som bullerzon, vilket innebär ett förbud mot ny bebyggelse i vissa områden²⁵.

Många människor har protesterat mot Försvarsmaktens utökade övningstillstånd. Inte minst de som lever i Göteborgs skärgård har varit mycket kritiska till att ansökan har beviljats utan demokratisk förankring. Protestgruppen Skärgårdsup-

"Under sommaren 2019 uppdagades att övningsskjutningarna utökats i Göteborgs skärgård utan tillstånd."

propet menar att Länsstyrelsens beslut, som fattades strax före jul 2010 och gjordes offentligt i en liten artikel i Göteborgsposten på nyårs-afton, skedde utan öppen debatt²⁶.

Gruppen har skrivit flera debattartiklar och samlat in över 5000 namnunderskrifter på en protestlista mot militärövningarna.

Under sommaren 2019 uppdagades att övningsskjutningarna

fortsättningsvis utökats i Göteborgs skärgård utan tillstånd²⁷. Då ett tiotal överklaganden om Försvarsmaktens utökade tillstånd har lämnats in till Mark- och miljödomstolen av såväl privatpersoner som organisationer, bereds det nu av miljödepartementet. Enligt lag gäller inte beslutet om överklaganden har lämnats in. Ärendet har legat där sedan 2012, och hänger delvis ihop med Försvarsberedningens planer på ett nytt regemente i Göteborg, vilket riksdagen väntas fatta beslut om i maj 2020²⁸.

I november 2019 la Vänsterpartiet fram en motion om att Försvarsmakten måste ta större ansvar för de föroreningar av Vättern som de militära övningarna orsakar²⁹.

Norrbotten

Neat, North European Aerospace Testrange, är Europas största övningsområde över land. NEAT är, inklusive luftområde, 24 000 kvadratkilometer stort och området är en sammanslagning av Provplats Vidsele utanför Älvsbyn och Esrange Space Center utanför Kiruna. Dessa områden har använts i över 50 år framförallt av det svenska försvaret. Efter 2004, då den statliga utredningen ”snö, mörker, kyla” publicerades, hyrs NEAT ut till utländska militära styrkor och vapentillverkare som vill öva eller testa vapen. I januari 2019 beslutades det även att Vidsele blir ett gemensamt europeiskt test-center.

Mer omfattande militärövningar som Northern Wind och Arctic Challenge exercise (ACE) har genomförts tillsammans med flera NATO länder³⁰. ACE-övningar som använder flygbasen F21 utanför Luleå, är en av Europas största militära flygövningar. Under Arctic Challenge Exercise 2015 och 2019, var det mer än 100 flygplan i luften samtidigt från nio olika länder. Förutom Sverige deltog militärer från Finland och Schweiz och sex Natoländer: Norge, Storbritannien, USA, Nederländerna, Frankrike och

Tyskland³¹.

Många svenskar känner inte till Försvarsmaktens militärövningar i Norrland. Men för många som bor och arbetar i området är konsekvenserna av det stora övningarna och testerna tydliga. Höga bullernivåer stör inte bara människor utan också djurlivet. Rennärningen påverkas negativt eftersom renarna stressas av de lågt flygande planen³².

Den samiska riksorganisationen Same Ätnam är en av de organisationer som har varit kritiska till övningarna för att de bryter mot FN:s urfolksdeklaration. I den står bland annat att militär aktivitet inte ska bedrivas på områden där det finns urfolk utom om det finns ett allmänintresse, är överenskommet eller efterfrågat av urfolken³³.

Under 2015 och 2019 möttes Arctic Challenge Exercise av ett motstånd av aktivister från Kristna Fredsrörelsen, Ofog, Kvinnor För Fred och Folkkampanjen mot Kärnkraft-Kärnvapen. Genom olika aktioner försökte de att uppmärksamma den militära upprustningen i Sverige och sprida kunskap om konsekvenserna med en ACE-övning³⁴.

Vättern

I över femtio år har Vättern varit ett krigsövningsfält för Försvarsmakten. Under 2013 ansökte Försvarsmakten om att utöka den militära verksamheten i och kring sjön. I ansökan ingick en ökning på flyg- och bombövningar från 20 till 50 dagar om året. Framförallt är det helikoptrar, attackplan JAS 39 Gripen och raketer som ska kunna testas genom skjutningar och anfall mot mål placerade i sjön, och lågflygningar med helikoptrar. Det rör sig bland annat om 10 000 raketer som ska skjutas och 30 000 skott som ska avlossas med automatkanoner. I februari 2019 gav mark- och miljödomstolen Försvarsmakten rätt att utöka sin militära verksamhet kring Vättern. Beslutet godkändes trots flera överklaganden från miljöorganisationer. Miljödomstolen ger även Försvarsmakten tillstånd till 2150 flygvarv över Vättern med JAS gripen och SK60³⁵.

Försvarsmakten har även fått utökat tillstånd att skjuta 69 000 skott om året under en 30-dagarsperiod, till skillnad från tidigare beslut som endast beviljade 1000 skott om året.³⁶ Det innebär att ytterligare

ammunition som innehåller tungmetaller hamnar och lämnas kvar i vattnet, trots att Vättern klassas som ett Natura 2000-område och är vattentäkt för närmare en kvarts miljon människor. Ammunition från tidigare övningar har än idag inte sanerats.

Enligt Vätternvårdsförbundets rapport från 2015 om metaller i Vättern, är det svårt att beräkna utsläppen från ammunitionen. Men de poängterar att metallen efter en tid kommer fräta sönder, vilket orsakar utsläpp från exempelvis bly³⁷. Det är också känt sedan tidigare att Vätterns fiskar bär på förhöjda halter av miljögifter³⁸. Men i dagsläget finns inga aktuella studier om hur livet under ytan, eller de som dricker vattnet, påverkas av de utökade utsläppen från just Försvarsmakten.

AKTION RÄDDA VÄTTERN

Som ett motstånd mot Försvarsmaktens miljöförstöring i Vättern startades föreningen Aktion Rätta Vättern (ARV) 2013. Det var en sammanslagning av olika protestgrupper som värnade om Vättern

som dricksvattentäckt.

ARV har varit aktiva i flera år och gjort namninsamlingar, hållt manifestationer och protester mot den utökade krigsövningsverksamheten. I februari 2019 gav Länsstyrelsen tillstånd till Försvarsmakten att bedriva övningsverksamhet på Karlsborgs flygplats. ARV överklagade beslutet tillsammans med 200 personer med argumentet att det strider mot miljöbalken och EU:s direktiv om vatten och natur²⁹.

2014 hamnade Försvarsmakten i en miljöskandal då PFAS-ämnen hade pumpats ut i Vättern från brandskum från övningsplatsen. PFAS är vattenavdunstande kemikalier som har visats sig ha farliga hälsoeffekter för människor och natur. Försvarsmakten ville 2018 utöka dräneringen, alltså gräva bort oönskade vattensamlingar, runt Karlsborgs flygplats där marken har visats vara förgiftad.

"Utvecklingen kommer att få påtagliga konsekvenser för människor, djur och natur."

Civilsamhällets motstånd och engagemang för att rädda Vättern från miljöförstöring resulterade i att regeringen i augusti 2019 beslutade att tillfälligt stoppa begäran att påbörja dräneringsarbetet vid flygplatsen⁴⁰.

FOTNOTER

1. Aftonbladet. "Sverige vill ingå i franskt försvarssamarbete". 2019-08-10.
2. Cohn, Carol. Slick'ems, glick'ems, Christmas trees and Cookie Cutters – Nuclear language and how we learned to pat the bomb. 1987
3. Lyth, Annette. "Hård och mjuk säkerhet". www.manskligsakerhet.se. 2017-03-24.
4. Försvarshögskolan. www.fhs.se
5. ICAN. <https://universities.icanw.org>
6. Dagens ETC. "Försvarets klimatutsläpp är stora som en hel stad". 2019-03-18
7. Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet, Göteborg. Militarismen och Klimatet. 2019-06.
8. Sveriges Radio. "Försvaret kände till risk för föroreningar i dricksvattnet". 2019-11-18.
9. DN. "Svenska vapen på satellitbilder kopplade till jemenkriget". 2019-08-13
10. DN. "Saab-VD om Syrien: "Skulle vi ha diskuterat med Hitler?"". 2017-04-26.
11. Robert W. DeGrasse, Military Expansion, Economic Decline (New York: Council on Economic Priorities, 1983), 32.
12. Sveriges Radio. "Avtal om försvarssamarbete mellan Sverige och Colombia". 2019-03-15
13. Svenska freds. www.svenskafreds.se
14. DN. "Att stoppa allt könsbaserat våld kostar som 17 stridsflygplan"
15. Svenska freds. www.svenskafreds.se
16. Wilkens, Ann. Missing the target, A report on the Swedish commitment to women, peace and security in Afghanistan. 2012
17. Regeringens uttalanden om det svenska säkerhetsläget och den svenska försvarspolitiska linjen. KU-anmälan 2017/18:29
18. Regeringen. "Utveckling av ett modernt totalförsvar". 2018-06-11
19. Aftonbladet. "Svenskt ja till Natoavtal". 2016-05-25
20. LfV. "LfV bidrar med flygtrafikledning under Trident Juncture 18". 2018-10-25
21. Folkbladet. "Vindkraft är inget försvar". 2018-04-23.
22. UNT. "Försvaret motarbetar vindkraft". 2011-10-12
23. Sveriges Radio. "Militären saknar tillstånd för skjutningar i skärgården". 2019-07-25
24. Göteborgs Fria. "Försvarets blyutsläpp, hot mot havsmiljön". 2013-11-11.
25. Göteborgsposten. "Inga krigsövningar i Göteborgs skärgård". 2012-05-22
26. Tidningen Syre. "De kämpar för skärgården".
27. Tidningen Syre. "Fler skärgårdsskjutningar trots saknat tillstånd". Nummer 216.
28. Sveriges Radio. "Militären saknar tillstånd för skjutningar i skärgården". 2019-07-25
29. Försvarsmaktens ansvar för saneringen av Vättern och andra övningsområden. Motion 2019/20:586
30. Expressen. "Nato-vapen testas – mitt i Norrbotten". 2015-03-19
31. SvD. "Flygövningen Arctic Challenge Exercise". 2015-06-02. Försvarsmakten "Arctic Challenge Exercise 2019".
32. Rönnbäck, Erik Paulsson, "Natoflygningar i norr plågar renägare" i Svenska Dagbladet, 2012-08-10
33. Rapportering av Eleonor Norgren, "Amerikansk bombövning i Vidsel kritiserar", Sveriges Radio Ekot, 2010-07-11
34. Feministisk perspektiv. "Påståendet att detta inte är en Nato-insats är ren lögn". 2015-05-25. SvD "Aktivister gripna på flygplats". 2015-06-02.
35. Aktion Rädde Vättern. www.aktionraddavatttern.se
36. Dagens ETC. "Försvarets klimatutsläpp är stora som en hel stad". 2019-03-18
37. Vätternvårdsförbundet. Metaller i Vätterns avrinningsområde. 2015-10. Försvarsmakten, klimat och miljö. Motion 2018/19:1761
38. Naturskyddsföreningen. "Fina fisken också giftig". 2012-02-07
39. SVT. "Rädde Vättern överklagar försvarets flygningar". 2019-03-04
40. SVT. "Regeringen stoppar dränering vid Karlsborgs flygplats". 2019-08-15

IKFF

Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet (IKFF) är en internationell feministisk fredsorganisation. Sedan 1915 arbetar vi för hållbar fred, säkerhet och frihet genom nedrustning och genom att stärka kvinnors politiska deltagande.